

ВІДБИТКА З П. «НАУКОВОГО ЗБІРНИКА» УКР. ВИСОК. ПЕД.
ІНСТИТУТУ ІМ. М. ДРАГОМАНОВА. ПРАГА 1932.

*Внеском в фонд бібліотеки ім. проф. В.
Ст. Струтинського
Відділення
Листопад 1933*

ХВЕДІР СТЕШКО, доц.

ЯН ПРАЧ — ОДИН ІЗ ПЕРШИХ ЗБИРАЧІВ ТА ГАРМОНІЗАТОРІВ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ МЕЛОДІЙ.

З кінцем XVIII стол., майже в один час з'явилося в Петербурзі дві збірня російських пісень, де серед пісень дійсно російських є й певна кількість українських, — а то: 1) «Собрание русских простых песенъ съ нотами» українця-збирача Василя Трутовського, у 4 частинах¹⁾ та 2) «Собрание Народныхъ Русскихъ Песенъ съ ихъ голосами» — Яна Прача.²⁾

Про першу збірку (В. Трутовського) ми маємо докладну студію П. К. Сімоні («Камеръ-гуслисть В. Ф. Трутовскій и изданіи имъ первый русскій нотный пѣсенникъ» р. 1906);³⁾ правда, ця праця не охоплює цілої збірки Трутовського (авторові тоді ще не була відома IV. частина цієї збірки) й до того торкається переважно текстового складу збірки. Проте автор зібрав силу матеріалів про самого Трутовського, усталив дати виходу у світ поодиноких частин його збірки, дуже детально переглянув текстовий склад її й дав багато цінних додатків (напр., «редукційдомовленія» до поодиноких частин та видань, репродукції текстів та мелодій пісень — між иншим, з українських, — документи з архіву Трутовських, то-що).

На підставі переважно розвідки Сімоні написаний і український огляд збірки Трутовського у праці П. Рудіна: «Українська пісня в старовинному російському співаннику».⁴⁾

З музичного боку збірку Трутовського — правда, головню в її російській частині — розглянув історик російської музики

¹⁾ Ч. I — р. 1776. (2. вид. — р. 1782, 3. — р. 1798.); II ч. — р. 1778; III ч. — р. 1779. В IV ч. — р. 1798.

²⁾ I вид. р. 1790.

³⁾ Перісно була оголошена, як доповідь, на XII археологічному з'їзді в Харкові (р. 1902), а потім надрукована у „Трудах“ цього з'їзду (М., 1903.); в її окремій відбитці.

⁴⁾ „Записки истор.-филолог. віддѣлу ВУАН“, кн. IV, (1924), стор. 155—156.

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

М. Фіндензейн († р. 1928.) у своїй останній праці «Очерки по истории музыки в России» (т. II, ст. 312—321).

Менше пощастило збірці Прача, особливо ж українській її частині, що з музичного боку її зовсім не досліджено.⁴⁾

Бажаючи заповнити, хоча б частя, цю прогалину, ми й хочемо подати кілька своїх узаг до збіран Прача, при чому, зовсім не будемо торгатися її російської частини.

1.

Зацікавлення російського громадянства українською музикою почалося дуже рано. Уже в другій половині XVII стол., особливо від того часу, коли в наслідок політичних подій (Переяславський трактат та спільні війни проти Польщі) росіянам довелося виїхати у близькі зносини з українцями, починаються переносити українську музику на північ. Спочатку — як це було цілком нормалью для тодішнього культурного стану Московщини, пересякнутаго церковницею, — росіяни захопили українська церковна музика, що тоді досягла на Україні досить високого ступня розвитку. Почали своєрідний імпорт цієї музики до Московщини; вносили не тільки саму-їню музику, але й музик. Цілими партіям імпортували їх — композитів, диригентів і простих «вспівників» — до Московщини, куди вони охоче їхали в надії на «жалованье, кормъ всякій, нищу я питіе и одѣваніе всякое душное».⁵⁾

Але вже з кітцем XVII стол., разом із українцями — церковними «вспівниками» та знавцями «начальства партесному пѣнію» (диригентами), на Москві почали з'являтися й українські світські музиканти. Кількість їх зростає з початком нового (XVIII) ст., коли реформи Петра I «прорубали вікно до Європи» й авідтіть широкою течією полилася до нової Росії нові ідеї, нові інтереси, нове світ-

⁴⁾ Про російську частину збірки Прача та про автора її в вже література, — правда, невелика й недостатня. Вона подана в додатку до ст. П. Сімоні про Прача в «Русскомъ Биографическомъ Словарѣ» т. XXII (Плавальницкого-Право), СПб. 1905, ст. 748. До того можемо вказати те, що з'являлося після цієї статті, а саме: а) Н. Фіндензейн, Два старейших печатных сборника народных песен (К пересмотру сборника Трутовского и Прача) у «Сборн. Отд. Русск. яз. в слов. Акад. Наук СССР» за р. 1928., ст. 45—48; б) його-таки огляд збірки Прача з боку музичного в «Очерках по истории музыки в России» т. II, ст. 321—323 й в) С. Орловъ, «Якъ Прачъ въ Русской мелографіи?» («Sbornik I. sjezdu slov. gosod. v Praze 1924 r», ст. 182—185). Перегляд текстового складу української частини збірки Прача дав, у вгаданій вище ст. П. Руліна («Зан. Іст.-філол. відділу ВУАН, кн. IV, ст. 182—186).

⁵⁾ Досвідний історій зносин українського духівництва в московський урядов Ейшигорі одмічає, що на ярмаркі царювання Олексія Михайловича українські співаки були бажані гості в Москві; що «авшканти» та басів старинно розпитували в звичай українських єрархів та викликала до Москви» (див. К. Караваіловъ, «Малороссійское влияние на великороссійскую церковную ивань», т. I. Кав., 1914, ст. 322).

ське життя, що відсуцуюло старі церковні інтереси на задній пляш. Особливо подобалися російським мельоманам того часу наші бандуристи. Так, при дворі цариці Катерини I. (1725—1727), як свідчить один із сучасників, Берхгольд, було багато музик-українців, переважно бандуристів, що часто діставали посади в аристократичних домах Петербургу.⁷⁾ Було їх багато й за цариці Ганни Пванівни (1730—1740), а за Лизавети Петрівни один із таких бандуристів, Олекса Розум, зробив навіть блискучу кар'єру, ставши графом «Разумовським» та чоловіком самої цариці.

Розуміється, що українські музиканти приносили до Московщини й українську пісню; особливо це мусіли робити численні при дворах російських царів (власне — цариць) та російської шляхти бандуристи. Вже самий їхній струмент — бандура вимагав українського репертуару, й українська пісня залучала при царському дворі та по салонах російських магнатів (нагадаймо хоча б князя Потьомкіна — щоб не ходити далеко). Є відомості, що при дворі Петра I. бандуристи нерідко співали свої «думи», що їх любила слухати цариця Прасковія, невістка царя, яка й сама мала бандуриста.⁸⁾

Попавши в коло розваг російського громадянства XVIII ст., українська музика зробила на це громадянство сильне враження.⁹⁾

Тому-то й не диво, що українська пісня вже дуже рано починяє з'являтися в російських нотодруках, спершу поодинокими числами, а потім здобуває собі місце в російських (рукописних та друкованих) співаниках та збірках пісень, нарівні з піснями російською.

Перші друковані українські народні мелодії ми знаходимо в російських музично-періодичних виданнях та збірках народних пісень. Так, р. 1774. в першому російському музичному журналі «Музыкальния Увеселения» вищено 2 українські народні мелодії: у вип. 2. — «Танець Малоросійській, — Дергунець» (16 тактів дуже примітивного укладу) й у вип. 3. — «Пісню Малоросійську» (Ой подь вишнею, подь черешнею); обидві пєси без зазначення автора.¹⁰⁾ Це й були перші українські народні мелодії, що побачили світ друком. Вони були данною мистецькому смакові тодішнього російського громадянства, що кохалося в

⁷⁾ Берхгольд, «Дневникъ», т. I, ст. 243.

⁸⁾ Н. Трубицький, «О народной поэзии въ общественномъ и литературномъ обществѣ первой трети XVIII вѣка» (Зап. вст.-фил. фак. И. СПб. Ун., ч. 110), 1912, ст. 9.

⁹⁾ Ось що пише про це один із сучасників, ген. С. Тучковъ, про 70 років цього сторіччя: «Вместо унылыхъ русскихъ пѣсень, развращающихъ слухъ, а рожковъ, услышавъ я скрипки, гусли, дьябала, притомъ пѣніе молодыхъ людей и дѣвокъ, совсѣмъ отличное отъ дьявольскаго тона русскихъ пѣсень. Эти малоросійскія пѣсни, безъ всякой науки во всѣхъ правилахъ сочиненіе, поразилъ мой слухъ...» (С. А. Тучковъ, «Записки», СПб. 1908, ст. 5).

¹⁰⁾ Н. Финдейзенъ: «Музыкальные журналы въ Россіи» («Русск. Муз. Газета» за р. 1903, ст. 10).

«малоросійської» пісні. Р. 1779. українські народні мелодії з'явилися і в збірнику мелодій російських народних пісень згаданого В. Трутовського, а саме в 3. частині цієї збірки (з піснями ч. 14 — «Ой кряче, кряче да чорненкій воронь»; ч. 15 — «Ой гай, гай, гай, гай зелененкій» та ч. 16 — «Ой коли я Прудуга любилася»).¹¹⁾ Р. 1796. вийшло 1. видання збірки Прача, що містило 6 українських пісень, виділених у окрему групу («Пісні малоросійські»).¹²⁾ Р. 1796. — можливо, під впливом успіху збірки Прача, видав В. Трутовський IV. частину своєї збірки, де українських пісень було вже аж 10, але ще до того, р. 1795., одна з пісень цієї частини («На бережку у ставка» — з улюблених пісень вн. Потьомкіна) була видана окремо, в укладі на мішаний хор з оркестром. Після того, до виходу у світ 2. вид. збірки Прача, з'явився, — знов таки в музично-періодичних виданнях ще дві українські народні мелодії: 1) р. 1796. в «Карманной книжці для любителей музыки» надруковано «Козачекъ съ вариациями, для пиано-форте» (невідомого автора), а р. 1797—98 (докладно не можна усталити) в петербурзькому часописі. *Journal d'Airs Italiens, Français et Russes avec Accompagnement de Guitarre par J. B. Hainglaise* з'явилася „Air Ukrainien: «Вхаль назавь за Дунай» (ч.3).¹³⁾

Р. 1806. вийшло 2. вид., доповнене, збірки Прача, де українських пісень було вже, разом із піснями 1. вид. — 16; і тут вони виділені в окрему групу («Пісні малоросійські»). Після того ця збірка без жадних змін була передрукована, за життя Прача, р. 1815.

Збірка Прача до нашого часу мала 4 видання: 1. видання 1790. р. мало заголовок: «Собрание народных Русскихъ пѣсень съ ихъ голосами; музыку для фортепіано положить Иванъ Прачъ; 2 ч. Спб. 1790 г.» (4^о). Тут розміщено 100 пісень (із них 6 українських) із передмовою, що її склав Микола Львов (див. нижче): «О Русскомъ народномъ пѣніи»; 2. — вийшло р. 1806.: «Собрание Русскихъ Народныхъ пѣсень съ ихъ голосами, положенныхъ на музыку Иваномъ Прачемъ, вновь изданное (2-е издание) съ прибавленіемъ къ онымъ второй части... Въ Санктпетербургѣ, печатано в Типографіи Шнора, 1806 года». Це видання містило вже 150 пісень (українських — 16) з новою передмовою, що не має нічого спільного з передмовою Львова до 1. вид.; 3. вид. — з 1815. р. є повторення 2. вид. з таким самим заголовком, тільки надруковане воно в «Медицинній Друкарні» («Медицинской Типографіі»); 4. вид., з р. 1896. — передрук 2. — вийшло в Петербурзі під редакцією А. Пальчикова (брата відомого російського музичного етнографа Миколи Пальчикова), що змінив заголовок збірки («Русскія народныя пѣсни собранныя Н. А.

¹¹⁾ Н. Фандейсен: «Очерки по истории музыка в России», т. II, вид. 6, ст. 311.

¹²⁾ Так така — примітка, стор. XLVIII.

¹³⁾ Фандейсен: «Муз. журн. въ Россіи» (Р. Муз. Гал. 1903, ст. 80).

Львовимъ напѣви записаль и гармонизироваль Иванъ Прачъ*). До збірки додана передмова редактора, де він, між иншим, наводить причину, що викликала зміну заголовка збірки.¹³⁾

Українська частина збірки Прача, в 1. вид. (1790) містила 6 пісень: 1. Ой не видить мѣсяць свѣтити видкль яснй зѣрки; 2. Катилися возы съ горы поломали сици; 3. Ах! подь вишнею подь черешнею; 4. Ой криче, криче да чернеый воронъ да на глыбой долинтъ; 5. Ой гай гай зелененькій; 6. Ой послала мене мати.

З цих пісень у ранішій збірці В. Трутовського (III част. з р. 1779.) ми зустрічасмо 2 пісні, а саме: 1. Ой криче, криче та чернеый ворон та 2. Ой, гай, гай, гай, гай зелененький, — останню — з іншою мейодією.¹⁴⁾ Ще одна пісня («Ах! подь вишнею») надрукована була теж раніш (р. 1774. в часописі «Музыкальнныя увеселенія»).¹⁵⁾ Три останні пісні (ч. ч. 1, 2 й 6) — цілком нові, до того ніде не друковані.

2. видання (1806.) принесло ще 10 українських пісень:¹⁶⁾ 1. Гей, у поли вишня (ч. 185. вид. 1896.); 2. Чи то той Кулиня живе край дороги (ч. 137.); 3. Шука рыба въ морі гуляе доволі (139.); 4. Виду собі купила да за свои гроши (141.); 5. Ъхать воякъ за Дунай (ч. 142.); 6. Въ славномъ городѣ Переяславѣ (148.); 7. Чи я жь кому виноватъ за що пропадаю (ч. 145.); 8. Ой на грець бидый цвѣтъ да вже опадае (ч. 147.); 9. Да просятъ мене Горасимъ, Горасимъ (ч. 149.); 10. На бережку у ставка (ч. 150.).

З цих пісень — 3 з'явилися до того в IV. част. збірки В. Трутовського (1796.): 1. «Чи я жь кому виноватъ; 2. «Ой послала мене мати» (обидві з иншими напѣвами)¹⁷⁾ та 3. «На бережку у ставка» (ця остання вийшла ще раніш — р. 1795. — в хороному укладі). Крім того, ще одна пісня («Іхав воякъ за Дунай») побачила світ раніш, до виходу 2. видання збірки Прача, у «Journal d'Airs...» (р. 1797—1798 ?).

Таким чином, із 16 мейодій українських народніх пісень, надрукованих у збірці Прача (у 2-х перших виданнях) 7 були запозичені з раніших публікацій, а 9 з'явилися в цій збірці вперше. Крім того, цілкомъ можливо, що й мейодій тих 3 пісень, що з'явилися раніш у збірці Трутовського в инших редакціях (1. Ой гай, гай, гай, гай зелененький; 2. Ой послала мене мати і 3. Чи я жь кому виноват), не були переробками Прача, а по-

¹³⁾ Проф. М. Смеранській у студії: «Малорусская пѣсня въ старинныхъ русскихъ печатныхъ сборникахъ» (Этнограф. Обзор. за 1909, кн. II—III, ст. 120—144) помаленько вказує видання 1790., 1802., 1806., 1815. й 1816. рр. (див. там-таки ст. 133 й прим. 3). Нам проте ніде не доводилося зустріти якабудь сліди існування видань в рр. 1802. та 1816.

¹⁴⁾ Н. Фіщелішев: «Очерк...» т. II, напрямки, ст. XLVIII.

¹⁵⁾ П. К. Смирнов: «Камерж-гусляръ В. О. Трутовський», врал.

¹⁶⁾ Отже — разом 16 українських пісень. П. Рудя у своїм огляді збірки Прача («Знак іст. філол. відділу ВУАН, вип. IV) помилково нарахував їх 15.

¹⁷⁾ Н. Фіщелішев: «Очерк...», т. II, ст. 312 (порівняльний поглядчик до збірок російських пісень: М. Чулкова, В. Трутовського й І. Прача).

вими записами. — тоді кількість нових мельодій у збірці Прача треба збільшити до 12.

Тут ми підходимо до дуже важливого для музичного етнографа питання: де, коли й від кого записав ці пісні сам збирач?

Безпосередньої відповіді на це питання ми, при сучасному стані нашого музично-історичного знання, не дістанемо. Але до певної міри на нього може відповісти знайомство з біографією Прача: вона — ця біографія — покаже жам, хто такий був сам Прач, яке було його оточення, а в останньому вкаже тих людей, що могли постачати Прачеві українські музично-етнографічні матеріали.

2.

Біографічні відомости про Прача дуже скупи й до того невпевні. Невпевність ця торкається й його національності: одні джерела кажуть, що він — німець; другі вважають його за чеха, а одне джерело (правда, єдине!) доводить навіть, що він — українець із роду.

Перший, що подає відомости про Прача, це — Маттіє Гутрі (Mathieu Guthrie), англієць на російській службі, автор дуже цікавої книжки, присвяченої російській старовині.¹⁹⁾ Помер він р. 1807. у Петербурзі й за життя напевно зустрівся з Прачем та знав його особисто. На стор. 87. цієї книжки він каже про Прача: „m-r Pratsch, allemand et compositeur de musique, établi a St.-Petersbourg, assure dans la préface, qu'il a mise à la tête d'une collection curieuse d'anciennes chansons russiennes“. Отже з цих слів виходить, ніби-то Прач був німець та що він був композитор та автор передмови до збірки російських пісень.

Мабуть, у Гутрі залозичив відомости про Прача й німецький музичний письменник XVIII. ст. Е. Л. Гербер (1746—1819) для свого Біографічного словника: „Neues historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler“. У 3. частині цього словника (Ліпськ, 1813), на стор. 702., про Прача читаємо: „Pratsch (...) Musiklehrer am Kaiserl. Fräulein-Stifte zu St.-Petersburg, ums J. 1792 is ein Deutscher von Geburst, und hat von seiner Arbeit in den Druck gegeben: „Sammlung von Volksliedern aus mehreren russischen Provinzen nebst einer Einleitung über das Alter verschiedener derselben. Petersburg, 1791“ ... etc. —

Цю версію повторює й російський письменник — митрополит

¹⁹⁾ Dissertation sur les Antiquités de Russie, contenant l'ancienne Mythologie, les rites païens, les fêtes sacrés, les jeux ou L. u. d. les Oracles, l'ancienne musique, les instruments de musique villageoise, les coutumes, les cérémonies, l'habillement, les divertissemens de village, les Mariages, les fuercailles, l'hospitalité nationale, les repas etc. etc. des Russes, comparés avec les mêmes objets chez les Anciens, et particulièrement chez les Grecs. Par Matthieu Guthrie... S.-Pab, 1795.

Богенія Волховитінов у «Словарь русских священных писателей, соотечественниковъ и чужестранцевъ, писавшихъ въ Россіи», т. II. (вийшов по смерті автора: М. 1845.): «Прачъ Иванъ, Надворный Совѣтникъ, родомъ Нѣмецъ, бывшій капельмейстеръ въ С.-Петербурѣ...»²⁰⁾ Тут звертає на себе увагу те, що православний митрополит, вважаючи Прача за німця, все ж надає йому православне — слав'янське ім'я (Іван). Але треба сказати, що те саме ім'я «Іван» зазначає на всіх, що вийшли за життя Прачі, збірках покладених ним на ноті пісень (1790, 1806, 1815) й на інших його музичних творах (напр., «Жалібний марш на похорон Кутузова» — з р. 1813.).

На цьому версія про німецьке походження Прача врывається, й далі не висувають її навіть німці. Так, у новітньому музичному словнику Р. Айтнера, т. VIII. (Липськ, 1903), про Прача говориться глаго: „Pratsch Iwan war um 1792 Musiklehrer am Kal. Fräulein-Stift zu St. Petersburg (Gerber 2)“... без вказівки на те, що він — німець.²¹⁾

Дальші біографічні відомості належать проф. Харківського університету, етнографові й бібліографові, П. Безсонову. У примітках до «Пісень, зібранихъ П. В. Кирѣвскимъ» (що вийшли під його редакцією), він двічі згадує Прача: у вип. IX. й X. У вип. IX.: «Прачъ, Чехъ, докторъ (вслѣдствіе чего, между прочимъ, изданы его разосланы были по губерскимъ медицинскимъ конторамъ и, сдѣлавшись рѣдкими, тамъ только и находились искателями)».²²⁾ У вип. X. перераховуючи музик, що відвідували дім петербурзького мецената кінця XVIII. ст. Л. Нарішкіна, Безсонов ізгадує між ними й Прача, про якого він каже: «въ слѣдъ Мареча, (которымъ прославилась роговая музыка, унаследованная княземъ), другой чехъ, медикъ Прачъ, имя наиболѣе извѣстное въ дѣлѣ пѣсен...»²³⁾ Виходило б, що Прач був чех і до того лікар («докторъ», «медикъ»). На жаль, Безсонов, як це в нього часто трапляється, не подає джерела своїх відомостей про Прача, а, тим часом, напр., його вказівки на те, ніби то Прач був лікар, ніхто не підтверджує й ніхто не приймає; гадають, що лікарем був син Прача, теж Ян.²⁴⁾

Дальшим поширенням версії про чеське походження Прача була вказівка на те, звідки він походив. Знаходимо ми її вперше в «Азбучномъ указателѣ именъ русскихъ дѣятелей, имѣющихъ бытъ помѣщенными въ «Биографическомъ Словарѣ», издаваемомъ Русскимъ Историческимъ Обществомъ» («Сборн. Имп. Р. Истор. Общ., т. 62, Спб. 1888»): «Прачъ (Pratsch), Іо-

²⁰⁾ «Слов. р. св. писателей...», т. II, ст. 138.

²¹⁾ R. Eitner: „Biographisch-Bibliographisches Quellen-Lexicon der Musiker und Musikgelehrten“ (Липськ), т. VIII, ст. 52.

²²⁾ «Пісня, собр. П. В. Кирѣвскимъ» вып. IX. (М. 1870), ст. 410.

²³⁾ «Пісня, собр. П. В. Кирѣвскимъ», вып. X. (М. 1874), ст. 339.

²⁴⁾ Дев. передаю А. Пальцова до 4. вид. Збірки Прача (1896), ст. VI.

гань Готфрідъ, профессоръ музики, род. въ Силезіи, ком-
позиторъ, въ службѣ Екатерины II...» (стор. 181.). Нове тут —
ловне ім'я Прача (правда, в німецькій транскрипції) та вказівка
на «Силезію» (Шлезьк), як на місце походження Прача. На
жаль, і тут не подається джерела цих відомостей. Можна га-
дати, що вказівка на Шлезьк як на місце походження Прача,
запозичена з книги Георгі (Joh. Gottl. Georgi): „Versuch einer
Beschreibung der Russisch Kayserlichen Residenzstadt St. Pe-
tersburg und der Merkwürdigkeiten der Gegend“, що вийшла
1790. р. (отже, за життя Прача) й могла бути відома укладачеві
«Азбучного указателя» (див. на ст. 338, у XII. розділі: „Künstler
und Musiker, die 1790 in St. Petersburg lebten — указівку:
„Pratsche, aus Schlesien; Lehrer auf dem Klavier. Von
ihm komponirte, sehr gefallende russische Volkslieder“). Цікаво
завважити, що Георгі при імені Прача обмежується тільки та-
кою вказівкою (місце походження, а не — національність), бо
у цьому таки розділі, наводячи прізвища німецьких маїстрів,
він скрізь зазначає: „ein Teutscher“. Цей факт теж до певної
міри промовляє проти версії про німецьке походження Прача.

Цю вказівку, пізніш, повторює майже дослівно автор статті
про Прача в російському виданні «Енциклопедичного Словника»
Брокгауза (т. XXIVa, 1898, ст. 957), Ум. (А. И. Уманський):
Пізніший біограф Прача (з р. 1905) П. Сімоні в статті про нього
в «Російскомъ Біографическомъ Словарѣ» (т. XXII:
«Плавильниковъ-Примо») обходить зовсім справу національності
Прача мовчанкою. Найновіші автори, що писали про Прача,
приймають цілковито версію про його чеське походження. Так
Н. Фіндельзен, що зібрав усе, що торкається біографії Прача,
говорить про нього: «Иван Прач (Иоган Готфрид), чех, урожен-
ец Силезіи...»²⁵⁾ Такасо С. Орлов, автор згаданої нами вище
праці про Прача, вміщеної у чеській публікації,²⁶⁾ категорично
приймає, що Прач був чех.

Цілковито окремо стоїть версія відомого російського музич-
ного письменника, Юрія Арнольда. Він оповідає, що р. 1855.
зустрівся з опуким Прача, від якого ніби-то довідався, що Прач
був родом із України, з козацьких вільних «одподворіт».
і вчився теорії музики в Києві, в відомого за тих часів «композит-
ніста церковних концертів» Веделя (Арнольд додає в дужках:
«німця».)²⁷⁾

²⁵⁾ «Очерки по исторіи русской музыки»... т. II, ст. 321.

²⁶⁾ «Shora. I. sjezdu slov. geogr. v Prahu 1924» (стаття: «Яна Прачъ
въ Русской мелодрафикѣ»): «Вотъ уже въ теченіе вѣка съ четвертью на работы
одного изъ старѣйшихъ славянскихъ мелодрафовъ — чеха Яна Прача, жившаго
и работавшаго въ Россіи, не устанавливалось опредѣленнаго правильнаго взгляда»
(ст. 343).

²⁷⁾ Ю. Арнольд, ст.: «О возможности установления русской национальной
музыкальной школы» (журн. «Баян» 1888. р., ч. 28).

Ця звістка — найменш правдоподібна вже хоч би через те, що Ведель, як укаже новітній його біограф, В. Петрушевський,²⁰ був сам самоук; до того ж документально усталено (про це нижче), що Прач уже р. 1780. був призначений на посаду вчителя музики до дівочого Смольного інституту у Петербурзі (під цей час Веделеві могло бути років 10—13); та й прирахування Веделя до німців (він був з київських міщан і до того ще змалку вчився в духовній школі — Київській духовній академії)²¹ підриває довіря до слів Арнольда.

Таким чином, залишається в силі версія Безсонова про чеське походження Прача, чого досі ніхто не оспорує. Правда, її не підтверджують жадні, відомі нам, документальні дані, але за неї промовляє до певної міри й слав'янське прізвище Прача.²²

Дивно, що самі чехи залишають особу Прача зовсім без уваги. Ми не знайшли відомостей про нього ні в старому енциклопедичному словнику Рігера (1860—1874), ні в новішому Оттовому (1889—1909). А тим часом уже дуже рано (р. 1814.) на збірку Прача звернув увагу В. Ганка, що передрукував із неї одну пісню (саме українську: «Оя, послала мене мати») зі своїм перекладом,²³ а Шафарик р. 1838. вважує цю збірку у своїй книжці „Bibliografický přehled sbjrek Slowanských národních písní“ (він мав під руками 9. вид. збірки Прача — з р. 1815.)²⁴ — Більше нам не пощастило відшукати якихось слідів зацікавлення чеських учених особами та діяльнiстю Прача.

Найбільш відомостей про Прача подає Н. Фіндейзен у книзі «Очерки по истории музыки в России» (т. II, стор. 321—333). Звідти ми й візьмемо найголовніше, а до того додамо те, що можна зняти у звістках сучасників Прача (напр., Державіна, митр. Євгенія та инш.).

Коли та звідки з'явився Прач у Петербурзі — невідомо (Фіндейзен гадає, що це було в рр. 1770.).²⁵ Тут він зайнявся

²⁰ „О личности в церковно-музыкальном творчестве А. Л. Веделя („Труды Киев. Дух. Акад.“ за 1901 р., кн. VII).

²¹ Що до цього, то, напр. у чеській „Оттової Енциклопедії“, від гаслом „Прач“ (т. XX, 1908) вказано 2 місцевості в Чехії (оселя Праче в окр. Кр. Вінограді, відомі з XVII—XVIII ст. й село Прач — вірши Прайце — на Мораві) та 2 місцевості з дуже близьким імені „Прачова“ а чеській лексикограф Г. Длабач у своїйому словнику: „Allgemeines historisches Künstler-Lexicon für Böhmen“, у III. част. (Прага, 1815), вказує маляра Ант. Прача, похованого р. 1726. у Прагі при церкві св. Мартина. — Це вказує не тільки на слав'янське походження прізвища „Прач“, а ще ближче — на чеське.

²² „Prvotiny pěkných umění“ (wyd. od J. N. R. Hromadky) 1814, ст. 121—122.

²³ „Сборнік Českého Muzeum“, г. 1838, ст. 546.

²⁴ За тих часів було вже в Петербурзі кілька чехів. Насамперед, відомий упорядник „рогової“ музики, Ян Мареш (1719—1794); далі композит та театральний адміністратор барон Ернест Ванжура (1750 — січня 1801), гарфіст Німецьк та инш., а в Москві була навіть ціла чеська родина музик — Керцелі, що влаштовували концерти, мали власну музичну школу і взагалі тріли важливу роль в московському музичному житті. Була чеська музика і в інших містах тодішньої Росії. Знаєць цієї доби, вгаданий вище П. Безсонов, каже: „Каждый крупный барский, а даже многие мелкие помещичьи дома имели у себя оркестр“

музично-педагогічною діяльністю, а також був «клавикордним майстром». Р. 1780. Його призначили за вчителя музики в інституті шляхетних дівчат («Смолярний»), де він служив двічі: в рр. 1780—90 та 1791—1795. Р. 1784. Його прийнято на службу дирекції придворних театрів та призначено «для обучения находящихся при Театральномъ училищѣ малолѣтнихъ мальчиковъ и дѣвочекъ музыкѣ на клавикордахъ, а нѣкоторыхъ изъ первыхъ и списывать ноты».³²⁹ Як довго пробув Прач на цій службі, — невідомо. Фіндейзен гадає, що поруч із цією працею, Прач займався й приватною музично-педагогічною діяльністю (доказом чого, на його думку, є видана р. 1816. «Фортепіанная школа») і ставить у зв'язок видання збірника пісень р. 1790. а навчаннях музики в домі одного з петербурзьких меценатів, Миколи Львова (1751—1803).³³⁰

Крім музично-педагогічної діяльності, Прач виступав і як композит, і опублікував низку своїх композицій.³³¹

Можна гадати, що ця різноманітна музична діяльність Прача принесла йому добрий матеріальний зиск, бо вже р. 1805. він мав власний будинок у Петербурзі (на Сергієвській вулиці).³³²

домашняк музикантовъ в хорѣ пѣвчихъ, большею частію изъ дворовыхъ мужикъ, живущихъ в дѣтѣхъ, между которыхъ цѣнились во голосахъ Малоруссы, подъ управленіемъ доморошеныхъ артистовъ, а нерѣдко в нанятыхъ прѣвѣзихъ, изъ которыхъ выдавались впередъ Чеза („Пѣсня, собр. П. В. Кирѣвскимъ“, в. IX, ст. 408).

³²⁹ Арх. дивреч. Импер. театровъ, вып. I, відділ 2, ст. 152, див. ст. Д. Борещкого, Старый воскресенный сборникъ („Новое время“, 1897, ч. 7623).

³³⁰ Н. Фіндейзен: „Очерки...“ т. II, ст. 322; П. К. Сімоні у „Русск. Біогр. Слов.“, т. XXII, ст. 746; Борещкій Д., Старый воскресенный сборникъ (Нов. Время“ 1897, ч. 7623).

³³¹ 1789 р. Музыка оперы комической Горе-богатыря Косюетовича, сочиненія г. Кальемейстера Мартина, для клавиръ съ голосами переложенная г. Прачемъ (Спб.); — Музыка оперы комической Федея, соч. В. Пашкевича. Для клавиръ съ голосами переложенная И. Прачемъ. Въ С. П. буржѣ въ Типогр. Горнаго Училища; 1790. Собрание народныхъ Русскихъ пѣсенъ съ ихъ голосами (два. вид. ст. 4); 1794. „Allemande favorite de la Composition de Mr. Martini avec 6 variations p. le Clav. de Mr. Pratsch (№ 5 в „Magasin de Musique de St. Petersbourg p. le Clavecin ou Forte-Piano“, у вид. Герстенберга й тов., у Петерб.); 1795. Фанданго (Ишанская пляска), переложенная съ вариациями съ произвольныхъ сопровожденіемъ скрипки 2 р. (вид. Герстенберга й тов., Петерб.); 1796. Дві русскія пѣсни для клавесина. №6. (вид. Герстенберга). — Second Quartetto de Mozart arr. pour Deux Clavecins et ded. à M-selles Sophie de Soymonoff et Sophie de Davidoff par J. Pratsch. Oev. 4. St. Pet. chez Gerstenberg et Dittmar. Grande Sonate p. Clav. et V-cello op. 6. (Фіндейзен, „Очерки“, т. II, ст. 322—323); 1802. 12 вариаций для фп., Спб у Датмара; 1806. Собрание Русскихъ Народныхъ пѣсенъ съ ихъ голосами, положенныхъ на музыку Ивановъ Прачемъ (2 вид.) (два. вид. ст. 4). — Большая соната изъ Русскихъ пѣсенъ для фортепіано. Спб.; 1813. Печальный Марш на погребеніе тѣла Его Свѣлости покойнаго Ген.-Фельдмаршала кн. Мих. Лар. Голенщова-Кутузова Смоленскаго, соч. для Ф. П. Ивановъ Прачемъ. Спб. у Педа. 1815. Huit Variations sur l' Air Russe — ты поля, моя коровушка, домой, comp. p. le Pf. et ded à Mr. le Baron de Schlütter... op. XV, à St. Pet. chez Paetz. — Собрание Русскихъ народныхъ пѣсенъ съ ихъ голосами (3 вид.) (два. вид. ст. 4).

³³² П. Н. Столявскій „Старый Петербург. Музыка в музикованіе в старой Петербурге (Ленингр., 1926), ст. 110: переклад із „С.-Петербург. Відом.“ за р. 1805 заклику до передлати на 2. вид. збірня нар. пісень.

Помер Прач, як уважає митр. Євгеній,²⁰⁾ — р. 1818.²¹⁾

3.

З наведеного на поперед. стор. спису музичних праць Прача (можливо — неповного) видно, що це був освічений музикант, до того ж, як можна здогадуватися з перенаги в його музичній спадщині композицій на фортепіано, — піаніст-фахівець, що не тільки зміг компоувати фортепіанові річі, але може написати й велику сонату, зробити оперовий витяг на фортепіано і навіть укласти «шкоду» для цього струменту; що в своїх композиціях він увесь час звертається до російської народної пісні: крім своєї збірки народних пісень, пише кілька фортепіанових п'єс, улюблений тоді форми варіацій на народні пісні й навіть у своїй школі на фортепіано подає як приклади — народні пісні. Отже, до своєї головної праці «Собрания русских народных пѣсень» Прач прийшов не як дилетант (як його попередник - Трутовський), а як музикант, солідно підготовлений та із серйозним зацікавленням тією народною піснею, що її обробляв у своїй збірничку.

Про те, як саме складалася збірка Прача, ми маємо свідчення одного з його сучасників, Ф. П. Львова;²²⁾ із нього, виходить,

²⁰⁾ Митр. Євгеній: Слов. русских святских писат., т. II, ст. 138.

²¹⁾ Видіаіку в „Азбучному указателѣ пѣсень русских дѣятелей“, (Сбор. Имп. Рус. Ист. Общ., т. 62, ст. 181), ніби то він помер р. 1798, треба уважати за помилку, через те, що після цього року вийшла явкою його колекція (між ними, р. 1806. — 2 вид. збірки російських пісень із його передмовою, р. 1815. — 3 вид.; остання відома нам композиція Прача — школа на фортепіано — датується р. 1816. Крім того, Фіндейвск розшукав у архиві російської Академії Наук справу 1811. р. про видання збірки нар. пісень Прача, в якій видно, що перетрактації в академічним комітетом у зазначеній справі від сив Прач, отже р. 1811. він був іще живий. Пор. Фіндейвск, Очерки... II, 331. та пряк на 370; в останній наводиться резолюція акад. комітету: „... Комитетъ съ разсужденію его прежде приступити не можетъ, пока не увидитъ принадлежаше къ тому мѣнанію гравировальныя доски, а потому и проситъ г. Прача о предоставленні оныхъ...“

На жаль, помилку „Азбучного указателя“ щодо дати смерті Прача повторює така солідна публікація, як „Musiklexicon“ Г. Ршана (11. вид. в 1929, ст. 1423: „Pratsch Johann Gottfrid * in Schlesien, † 1798 in Petersburg). Ще в одному місці ми анахорично знайшли на те, що Прач був живий по 1798. р. у надрукованому р. 1805. у „С.-Петербур. Вѣдом.“ виланку до переддлати на 2. вид. збірки нар. пісень Прача вказувалося, між иншим, що переддлату прийнялась й у самого видавця (себ-то, Прача) й подавалося його адресу; пор. П. Н. Столярський, оп. сіп., ст. 110 „Почтеннымъ любителямъ музыки известно, что собраніе русскихъ песенъ трудами г. Прача положенныхъ на музыку... напечатано было в 1790 году... Он, занимаясь в свободные часы сиимъ искусствомъ, вновь собралъ и положила на музыку вмятное число русскихъ песен... Побуждаемъ советами друзей и приятелей своихъ онъ решился издать в светъ новое собраніе песен... Подписки принимается у Дятмара и у самого издавателя на Сергеевской улицѣ в собственномъ доме...“

²²⁾ Наступника Буртинського на посаді директора царської капели († 1835). У брошурі „О гѣніи въ Россіи (Петерб. 1834, вид. анонімно), на ст. 45 (перейсно надруковано в „Энци. Слов.“ Пашоара) він хаме: „Въ 1790 г., члѣмъ кавей ака-

що Прач записував голоси пісень зі співу охочих та родичів Миколи Львова. Під словом «охочих» треба розуміти просто «знайомих» Львова, що не підходили під категорію його родичів.

Другий сучасник Прача, відомий російський поет кінця XVIII стол. Г. Державін свідчить, що Прач ніби-то зовсім не знав російської мови й не міг розуміти ні характеру, ні краси пісень, а укладав тільки слова на ноти за вказівками Львова («по объявлению Львова»).³⁹⁾

Хто ж був цей Львов? Хто були ті його знайомі («охочі») й родичі, що з їх голосу записував мелодії Прач, і від кого він міг записати українські пісні своєї збірки?

Але спершу нам треба виправити одну неточність у звістці Ф. Львова.⁴⁰⁾ Перш за все, не всі пісні 1. вид. записано зі слів та з голосу М. Львова та його родичів і знайомих: зі 100 пісень цього видання майже половиною запозичено з ранішої збірки Трутовського; принаймні, 20 пісень взято звідти майже без зміни їх мелодії. Отже не можна, як справедливо зауважує Н. Фіндейзен,⁴¹⁾ говорити про збирання й записування дуже значної частини пісень збірки Прача ні Львовим, ні Прачем. Можна говорити тільки про вибір та редакцію пісень цієї частини.⁴²⁾

З другого боку, ми не маємо жадних відомостей про те, як збірали 50 пісень, що були додатком до 2. вид. збірки Прача й вищили вже по смерті М. Львова († р. 1803.); сам Прач у цитованому вже нами оголошенні про майбутній вихід у світ цього вид., каже, що він це зробив сам;⁴³⁾ до того ж і передмова до 2. вид. нічого спільного з передмовою («предувведолением») до 1. вид., написаною М. Львовим, не має.⁴⁴⁾

Переходимо тепер до відповіді на питання про М. Львова та його оточення.

Микола Олександрович Львов (1761—1808), почес-

демія художеств, покойний тайный советник Николай Александрович Львов, при помощи охотников и родственников, из его дома безпрестанно пѣвших, въ числѣ которыхъ имѣлъ честь быть и я, сдѣлалъ новое собраніе пѣсень, которыми съ нашихъ голосовъ положилъ на ноты г. Прачъ; предисловіе при семъ заданіи написано было г. Львовымъ. Въ 1815 г. тотъ же г. Прачъ вновь издалъ пѣсни и повторилъ то же предисловіе съ некоторыми измѣненіями».

³⁹⁾ «Соч. Г. Державина (2. акад. вид. від ред. Я. Грота), т. VII, Сиб. 1878, ст. 612.

⁴⁰⁾ Він написав свою брошуру 43 роки після виходу у світ 1. вид. Збірки Прача й 18 років після 3., — отже міг дещо забути й дещо залишити без уваги!

⁴¹⁾ Н. Фіндейзен: «Два старейших печатных сборника народных песен» («Сборн. отд. Русск. яз. и слов. Ака. Наук СССР, 1928, ст. 46).

⁴²⁾ Як ми вказували вище (ст. 5) українських пісень зі збірки Трутовського Прач запозичив 5, з них 2 без жадної зміни мелодії, 1 — зі зміненою мелодією й 2 — в інших напівах, ніж у Трутовського.

⁴³⁾ П. Столянский: «Старый Петербург», ст. 110: «Он (сочинитель), занимаясь свободные часы сям искусством, вновь собрал и оложил на музыку значное число русских песен, так что собраніе сие составяет другую часть, добрую изданную».

⁴⁴⁾ Н. Фіндейзен: «Очерки по истории музыки в России», т. II, ст. 325.

ний член Академії Мистецтв та член Академії наук, належав до нечисленного ще тоді гуртка російських письменників доби царини Катерини II. Це була людина з широким амплітудом інтересів,⁴⁵ куди входили, між иншим, література й музика. Родинні відносини та літературні інтереси зв'язували його з життям російського поетичного провідника кінця XVIII. стол. Г. Державіна. Біля них гуртувалися люди, віддані культурним інтересам, переважно літературним: І. Хемніцер, В. Калніст (одинакий родич-свояк Державіна та Львова), гр. О. Хвостов, Храповицький, А. Бакушін, М. Муравйов; були й музиканти: Д. Бортиянський, В. Трутовський, Прач, Ф. Львов. Для нас має значіння наявність у гуртку Державіна-Львова українців — Трутовського, Калніста й Бортиянського.

Василь Трутовський (жив приблизно між рр. 1740—1810) був сям священника з Харківщини, Хведора Трутовського. Р. 1761. його прийнято на службу при царському дворі (царя Петра III.), на посаду придворного льоая. Мабуть тоді таки він виступав уже при дворі як співак та гуслист, бо р. 1776., з нагоди підвищення його до ранги «квартирмайстра», вказувалося, що він «єдинственно употребляется во внутренних апартаментах для игранья на гуслях».⁴⁶ У рр. 1776—1795 він видав у 4 частинах згадану нами збірку «Собрание русских простых пѣсень съ нотами», — у 3. та 4. частині якої зміщені українські пісні.⁴⁷ З цих останніх до збірки Прача ввійшло 5 пісень. Що Трутовський близько стояв до Державінського гуртка, а тим самим і до Львова з його родичами та знайомими, про це свідчить той факт, що одна, відома нам, самостійна композиція Трутовського «Кружка», написана саме на слова Державіна; композиція ця була дуже популярна серед російського громадянства, особливо серед офіцерів гвардейського Преображенського полку, де колись служив і сам Державін.⁴⁸ Отже, найімовірніше може бути те, що Трутовський, як людина, що вже збирала українські народні пісні, цікавилася цією справою й мала в ній деякий досвід, міг передати частину зібраних ним матеріалів Прачеві, на прохання або самого Прача, або ж і Львова (звичайно, крім тих матеріалів, що IX Прач просто передрукував зі збірки Трутовського). Але ці матеріали могли постачити Прачеві й інші два українці з гуртка Львова-Державіна — Калніст та Бортиянський.

⁴⁵ В. И. Коллак: «История жизни и творчества Н. А. Львова» (Изд. АН. Наук СССР. 1927, ст. 699).

⁴⁶ П. Сямоні: «Камерн-гуслист В. Ф. Трутовский», гл. I.

⁴⁷ У III. частині — 3: 1) Ой криче, криче да чорненькій вороги; 2) Ой, гай, гай, гай, гай зеленекій; 3) Ой коли в Прудмуса любила. — У IV — 10: 1) Ой послала мене мати; 2) Ой поюу я в саді; 3) Чи вий кому винювати; 4) Наїкала до пана жидя; 5) Ой члав коваги; 6) За все гаряждь; 7) Ой наступив чорный жидь; 8) А в поле їду серва добуваю; 9) Взойду на гору й 10) На бережку у ставка.

⁴⁸ Державин Г. Соч., под ред. Грота т. VIII. (Соб. 1890), ст. 290; т. IX, муз. дод. 1—2.

Василь Капніст (1757—1823), родом із Полтавщини, хоч і вдобув собі ім'я як російський поет (автор дуже популярної свого часу комедії «Ябеда»), але був гарячим українським патріотом. Про це свідчить його «Ода на рабство» (з р. 1873.), що в ній він, вгадуючи колишню волю України, виступає проти уярмлення її царцею Катериною II. Та й своєю службою він протягом значної частини життя був зв'язаний із Україною (р. 1782. він — маршалок Миргородського повіту, р. 1785. — маршалок Київської губ., р. 1802. — генеральний суддя 1. департаменту полтавського генер. суду, р. 1822. — маршалок Полтавської губ.), жив дуже довго у своїй рідній Обухівці на Полтавщині, де й помер. Постійне перебування на Україні відбилосся навіть і на мові його. Хоча він добре знав російську мову й виступав як російський поет, але, як виказує його листування з Державином, зовсім звільнився від слідів свого українського походження (не міг.⁴⁹) Як передає у своїх мемуарах дочка Капніста — С. Скалон («милая малороссяночка», як звала її тітка, дружина Державіна), батько її примушував священика у своїй Обухівці виголошувати казання в церкві тільки українською мовою.⁵⁰ Але ж замолоду (з 14. року життя) Капніст перебував у Петербурзі, познайомився тут із Державином, дуже з ним приятелював і входив до його літературного гуртка, як і до гуртка М. Львова, союзником якого він був (Капніст, Державін та Львов були одружені з рідними сестрами — Дяковими). В домі Державіна і Львова Капніст міг зустрічатися з Прачем, і останній міг від нього записати ті пісні (або частину їх), що раніш не були ще надруковані.

Нарешті, третім українцем (до того ще й музиком з фаху) в гуртку Державіна-Львова був славний наш церковний композитор Дмитро Бортнянський (1751—1825). Р. 1779. (або на початку р. 1780.) він повернувся з Італії, куди був ціланий вчитися музики, до Петербургу, де його призначено на посаду капельмайстра «двірської капелі» і водночас капельмайстра або вчителя музики при дворі наслідника Павла Петровича; р. 1796. він дістав призначення на посаду «директора вокальної музики» й управителя капелі. Коли познайомився Бортнянський із Державином, відомостей ми не маємо, але біограф Державіна, Я. Грот, указує, що коли готувалося перше видання творів Державіна (а це було перед р. 1803.), дружина його збирала ноту до тих його п'єс, що були покладені на ноти Трутовським, Сарті, Бортнянським, Козловським, Нейкомом та инш.⁵¹) Перша, відома нам

⁴⁹ Напр., в листі до дружини Державіна з 22/III 1786: «Малая гдыня моя, Катерина Яковлевна... Я ось вась теперь буду съ лыжиномъ 500 верстъ...» (Дяк., Соч. Державина под ред. Я. Грота*, т. V, ст. 447).

⁵⁰ Д. Щербаківський: «Оркестри, хора і капели на Україні за панщини. IV. (Части. «Музика» за р. 1824, ч. 7—9, ст. 210).

⁵¹ Г. Державинъ. Сочиненія под ред. Я. К. Грота, т. IX, Спб. 1880 («Жизнь Державина... описанная Я. Гротом*»), ст. 860.

композиція Бортнянського до слів Державіна («Побѣда красоты») датується р. 1798.⁴³) На жаль, збірка світських пісень Бортнянського, написаних для дружини великого князя Олександра Павловича (потім царя Олександра І.) дослідникам відома не цілком (тільки 1. випуск із піснями на французькі тексти). Ця збірка, мабуть, містить і пісні до слів Державіна, що їх певно було більш, ніж одна згадана нами «Побѣда красоты».⁴⁴) Пізніше — на початку ХІХ. ст. — коли в Петербурзі відкрито при діяльній участі Державіна т-во «Всѣмъ любителей русскаго слова», Бортнянський komponував музику спеціально для цього т-ва.⁴⁵) Та як не як, а близькість Бортнянського до Державіна й його гуртка не може підлягати сумніві.⁴⁶) Буваючи ж у домі Державіна чи Львова, Бортнянський міг зустрічатися там із Прачем і давати йому матеріал для української частини його збірки пісень. Правда, зв'язки Бортнянського з українством та українською музикою ще не досліджені; може бути сумнів, що такі зв'язки взагалі були.⁴⁷) Але не треба забувати, що Бортнянський понав хлопцем до «привдворної капелі», що тоді була в Петербурзі «куточком України»,⁴⁸) та й потім ціле своє життя, вернувшись із Італії, був із'язаний із капелею. Отже, зв'язки його з рідною музичною стихією не поривалися; як людина з гонимим музичним почуттям, Бортнянський не міг цілковито відір-

⁴³) Ф. Витбергъ, Державинъ (ст. у „Р. Біогр. Словарі“, т. VIII — Дельоль-Дядковскій — ст. 322: „Державинъ въ музыкѣ“).

⁴⁴) У часоп. „Другъ Просвѣщенія“ 1806. р. ч. 3, в статті, присвяченій творам Державіна, покладаєм на музику Сарті, Коваловським та Бортнянським, але ні цього часопису, ні означеної статті нам не пощастило дістати („Р. Біогр. Слов.“, т. VIII, ст. 322).

⁴⁵) Р. 1811., при зрочистому відкритті т-ва з участю царя мали зявонати особливий гимн Державіна „Срѣщеніе Орфеуса Солища“ з музикою Бортнянського, але до зявонання не дійшло, бо цар не вряхав („Соч. Державіна“, т. IX, ст. 906).

⁴⁶) Дав. Н. Ф. Финдейзен, „Очерки по ист. муз. в Россіи“, т. II, ст. 326: „Вероятно, в этому кружку (М. Львова — Ф. С.) былъ близокъ Бортнянскій, находившійся в дружескихъ отношеніяхъ к Державину (ровнѣшка наша — Ф. С.)“.

⁴⁷) Ажте ж Бортнянскій був звязаний із Україною дуже рано (в 7-8. році свого життя), потім перебував увесь час у Петербурзі й досить довго в Італії, на Вкраїну ажте не повертався і помер у Петербурзі.

⁴⁸) Відомості про український склад російської „привдворної“ капелі можна знайти: 1) в цитованій книзі Харламовича („Малороссійское вліяніе“ etc., ст. 821—834; 2) у ст. Ор. Халаявського про Сквороду („Основа“ за р. 1862, кн. VIII, ст. 14—15) та 3) в кн.: „Внутренній бытъ русскаго государства ось 17 октября 1740 г. по 28 ноября 1741 г. Часть первая“ (Сиб. 1886), ст. 6—71. Цікаві відомості про це зяходимо в одній сучасній, на дивування Бортнянського, інформації про капелю в часоп. „Отечеста. Записки“ 1823 (ч. XIV) „Привдворная пѣвческая капела“. „Вообще въ семьъ хорѣ, начиная съ Директора, всѣ почти великии между собою и по большей части дориваютъ отечественнымъ своимъ обычаемъ и языкомъ, въ которыйъ привязываютъ в немногихъ вѣдущихъ въ сіе сословіе нѣкъ великороссійскіи. Они живуть истинно по брацкии. Кіимже знають любезную простоту и кротость Малороссій, ... прельщаются и справедливо въ некоторымъ особенностямъ ихъ обращенія в провинціи чимъа сего потогства древнѣхъ Демественниковъ Киевскихъ... (ст. 435).

ватися від української музики, такої популярної тоді й серед російського громадянства, — і українську пісню знав; — отже й міг знайомити з нею й чужинця Прача, що так нещодавився.

Треба вказати ще на один петербурзький дім, близький до гуртка Держаніна, де можна було почути українську пісню, — дім обер-камергера й обер-гофмаршала цариці Катерини II, Льва Нарішкіна. Дочка його, Марія, мала великі музичні здібності й замішування до музики (мати її, між иншим, була українка з роду). Марія Нарішкіна була предметом кохання кн. Потьомкіна. З Потьомкіном являлися до Нарішкіних камергусист Трутовський і чехи-музиканти — Мареш та Прач.⁴⁵⁾ Отже, Прач міг чути українські пісні і в оточенні кн. Потьомкіна і звідтіля записати їх. Приваївши, серед українських пісень збірки Прача в кілька таких, що належали до улюблених пісень Потьомкіна, а саме — пісні: 1) «Ой послала мене мати»; 2) «Чи я ж кому виноват»; 3) «Ой, гай, гай, гай, гай зелененький»; 4) «Ой, кряче, кряче да чорненький ворон»; і 5) «На бережку у ставка».⁴⁶⁾

Нарешті, не виключено, що Прач міг узяти українські пісні для своєї збірки і з якогонебудь рукописного збірника того часу. Взагалі треба сказати, що кінець XVIII стол. й початок XIX. — це була доба поширення всяких «Пісенників», серед яких були й українські (були і з мелодіями).⁴⁷⁾ Не може залишитися без уваги такий цікавий для нас факт. При порівнянні списку пісень української частини збірки Прача зі списком («сводная роспись») українських пісень у старовинних російських співаниках, доданим до згаданої вище студії М. Сперанського на цю тему (ст. 5.), можна бачити, що з 16 пісень збірки Прача до виходу у світ 2. вид. цієї збірки (р. 1806.), у «Пісенниках» можна знайти тексти ще 6 пісень, крім 4., що були раніш надруковані з музикою.

Це — всі можливі джерела, звідкіль міг черпати Прач українські пісні для своєї збірки. Ще саме він узяв із кожного з них зокрема, — цього при сучасному стані нашої музично-історичної науки усталити ще не можна....

4.

Як ми вже вище сказали, збірка Прача була другим хронологічно російським збірником народних пісень, що містив голоси й українських пісень. Першим була збірка В. Трутовського (власне III. частина її з р. 1779.), за якою й мусить залишитися

⁴⁵⁾ «Пісня, собр. П. В. Кирѣевскимъ», вип. X, ст. 338-339 (прим. П. Бессонова).

⁴⁶⁾ Ibid., ст. 281 (прим. П. Бессонова зі списком улюблених пісень Потьомкіна).

⁴⁷⁾ Опис одного з таких рукописних співаників із нотами подає пр. В. Перетц у ст. «Новая данная для исторіи старинной украинской лирики» («Изв. Импер. Акад. Наук по слов. отдѣлу, 1907 р., кн. XII, ст. 151-166).

слави першого українського світського нотодруку (якщо не рахувати згаданих нами 2 публікації у часоп. «Музикальниа У.оселенія»). Але ж збірник Прача перевищає збірку Трутовського кількістю поданих пісень та й цікавіший з боку музичного. У Трутовського пісні укладені на 2 голоси, з мелодією в першій голосі й немудрим супроводом у нижчому, написаним на один голос, у басовому ключі (мабуть, для виконання на музичному струменті Трутовського — гусях). Прач же додав до своїх пісень повнозучний фортепіяновий супровід (звичайно, в дусі свого часу).¹⁾ Крім того, для нас має значіння й те, що Прач уперто виділяє українські пісні (і в 1., і в 2. доповненому виданні) в окрему групу, очевидночки усвідомлюючи собі їх своєрідність. Про цю своєрідність він сам ясно говорить у передмові до 2. вид. (1806. р.). Тому, що це є перша, відома нам, характеристика українських народніх пісень з боку музичного, ми дозволимо собі навести тут (в українському перекладі) це місце з передмови Прача:²⁾

«Властивість українських (у Прача скрізь — «ма лороссійських» — Хв. С.) пісень, що в цій збірці також знаходяться, й голос їх є зовсім відмінний від російського. У них більш мелоді: ніж у наших піснях до танцю («плясовуть»); але не видно ні однієї «армонічної» української пісні, що рівнялась би з нашими протягами. Вживання з давніх часів бандури між українцями сприяло удосконаленню їх співу. У багатьох українських піснях є приємності, є деякі правила в укладі їх, деяка ясність; але таксамо мало оригінальності («характера»), як і в наших новоскладених мелодичних піснях...»

З цих слів Прача видно, що він, визнаючи відмінність українських пісень від російських, відмовляє їм у оригінальності з тієї причини, що ніби-то серед українських пісень немає таких гарних «протягів» (армонічних за його термінологією) пісень, як такі самі пісні російські. На цей закид треба відповісти, що Прач мав щодо української пісні дуже мало матеріалу до порівняння. Він записував українські пісні не на Україні й не з уст народу, від якого міг дістати багатший пісневий матеріал, ніж той, що він його дістав у Петербурзі від людей хоча й українського походження, але відірваних від свого народу, людей, що, здебільшого, може, й самі не розуміли добре краси української пісні (а красу «протягів» народної пісні тяжче зрозуміти, ніж красу веселої, танцювеної характеру пісні); а його збірці, українських пісень переважають популярні тоді серед російського громадянства українські пісні, а це й були пісні веселі, до танцю (такі пісні особливо любив кн. Потьомкін та

¹⁾ Н. Финдейзен: «Два старейших печатных сборника народных песен» (Сбор. Отд. Р. музыкальн. Акад. Н. СССР, 1928, ст. 46).

²⁾ Текст передмови Прача див. у останньому (з р. 1806.) виданні його збірки, під ред. Пальчова.

його оточення), — пісні в репертуару українських петербурзьких бандуристів (звичайно — не думи!) та хористів-українців. І таких пісень у збірнику Прача 12. Паде в-вічі (навіть на перший погляд) перенага в цих піснях ритму в $\frac{3}{4}$ такті, — ритму українського козака та більшості інших наших танців. І тільки 4 пісні можна підвести під категорію «армонічних», а саме: 1) «Ой, краще, краще та чорнонький ворон»; 2) «В славімі горді Переяслані»; 3) «Щука-риба в морі, гуляє доволі»; 4) «Іхаз козак за Дунай», та й дві останні із застереженням, з огляду на їх танковий ритм (при сумній мелодії!). Зате російських протяглих пісень є в збірці Прача в окремій групі 47 та й серед таких інших категорій («свадебних», «святочних») є досить таких, що їх слід зарахувати до групи протяглих. Отже, ясно, що Прач порівнював не однакові об'єкти, через те й порівняня вийшло піби не на користь української пісні.

А так то Прач визнає відмінність української народної пісні від російської й зазначає її високі якості: її мелодійність («музыкальная пріятность»), більшу, ніж у російських піснях, правильність форми («нѣкоторыя правила в сложеніи») і навіть «деяку вченість» (не зовсім зрозумілий термін!).

З боку музично-етнографічного збірка Прача не стоїть на височині. Воно й не диво! Це ж друга з ряду подібна збірка в Росії. Не скоро ще збірки російських (та й українських) народних пісень могли досягти високого рівня: аж у 60. роках XIX стол., з часу виходу у світ російського збірника Балткірева й і. Лисенкового збірника. Тому ми в застереженням мусимо ставитися до тих закидів, що їх робив Прачеві, як збирчєві (власне — записувачеві) пісень та їх гармонізаторові, ніжє починаючи від Державіна⁴³⁾ й Сахарова⁴⁴⁾ цілий ряд дослідників російської народної музики (О. Серов,⁴⁵⁾ ек. В. Одоєвський,⁴⁶⁾ П. Сокальський,⁴⁷⁾ Є. Ліньова⁴⁸⁾ й инш.). Прачеві запи-

⁴³⁾ «Соч. Г. Державина (ред. Грога), т. VI (СПБ., 1876), ст. 353. «Приложеніа къ письму пріеся, Евгеніа 3/VII 1815 г., № 3»: «Жаль только, что Прачь за акусь Евровейской музика всѣ наши старинныя гѣсны размѣрилъ на равныя такты. Сіе нестерпимо. Назначѣ въ протѣвннхъ гѣсныхъ, которыя тутъ вообше речитативамъ»...

⁴⁴⁾ И. Сахаров: «Сказанія Русскаго Народа», т. I (СПБ., 1841), ст. 36. «Замѣтилъ, что Прачь изучалъ Русское гѣнье, видно, что оны боролся съ исподлинномъ... Пришлося познать на измѣненіе нашего гѣсногѣвннхъ: оставявъ Русскія гѣсны въ ноганы равны, заклеиваѣвъ ихъ ровными четвертями. Все то, что казалосъ ему немумазыальнымъ, оны допозналъ Италіанскими нотами; все то, что было въ его глывахъ странннхъ, оны уничтожалъ»...

⁴⁵⁾ У ст.: «Русская народная гѣсны, какъ предметъ науки» (часоп. «Музык. сезонъ» 1870. р., ч. 6).

⁴⁶⁾ Див.: В. Паскаловъ «Комментаріа къ В. Ф. Одоєвскаго къ сборнику Прача» [«Труды Муз.-Этногр. Комиссіа», т. I, М. 1906, ст. 431—434].

⁴⁷⁾ П. Сокальскій: «Русская народная музыка, великорусская и малорусская» etc. Харьк., 1888, ст. 185.

⁴⁸⁾ Е. Ліньова: «Великорусскія гѣсны въ народной гармонізаціа», вип. I, (Соб., 1904) ст. VII—IX.